

Kor, ugglor och guld – bilderna i det svenska språket

Berättelse

Om du bor i Sverige en tid kommer du säkert att höra uttryck som låter konstiga. Någon kanske säger: "Det är ingen ko på isen." Då menar personen inte en riktig ko på en sjö, utan något helt annat: att det inte är någon fara och ingen brådska. Sådana fasta uttryck är en stor och rolig del av det svenska språket.

Enligt Institutet för språk och folkminnen (Isof) finns det flera sorters fasta uttryck. Ett ordspråk är ett kort och kärnfullt uttryck som förmedlar en lärdom, och som man använder i oförändrad form. Man ändrar alltså inte ordföljden eller böjningen, till exempel "Tala är silver, tiga är guld". Ett talesätt fyller ungefär samma funktion, men det anpassas efter meningen där det står, så att man får böja orden. Uttrycket "rik som ett troll" kan till exempel bli "hon är rik som ett troll". Det finns också ordstäv. Ett ordstäv börjar med ett citat som tillskrivs någon och slutar med en rolig vändning, som "Surt, sa räven om rönnbären". Gränsen mellan de här begreppen är inte alltid skarp, och olika källor använder dem ibland lite olika.

Det gemensamma är att uttrycken ofta är bildliga. Betydelsen går därför inte alltid att räkna ut ord för ord. Bilden av kon eller ugglan står för något annat, nämligen "ingen fara" respektive "något misstänkt". För den som är ny i svenskan kan det vara svårt, och då behöver uttrycken förklaras. Men när man väl lärt sig dem blir de ett roligt sätt att förstå hur människor i Sverige pratar.

Varför just en ko på en is? "Det är ingen ko på isen" har faktiskt en längre form: "så länge rumpan (ändan) är på land". En vanlig förklaring är att en ko vid en isbelagd sjö kunde dras tillbaka om isen brast, så länge bakdelen stod kvar på land. Då var faran liten. Man bör dock vara försiktig: exakt ursprung och ålder är osäkra, så det sägs att det är så, men ingen vet helt säkert.

Ett annat uttryck är "att ana ugglor i mossen", som betyder att ana att något är fel eller misstänkt. En spridd förklaring, bland annat hos Nationalencyklopedin, är att uttrycket kommer från danskans "der er ulve i mosen", alltså "vargar i mossen". Genom dialektalt uttal och hörfel ska "ulve" (vargar) ha blivit "ugglor" när uttrycket kom till svenskan. Också detta bör man ta med försiktighet, eftersom det är en folketymologisk förklaring.

Ordspråk är för övrigt en mycket gammal genre. Liknande uttryck finns på flera tusen år gamla lertavlor, i Bibeln och i den fornnordiska Eddan. Isof samlar och bevarar svenska ordspråk och talesätt, bland annat i folkminnesdatabasen Folke. Kanske känner du igen någon bild från ditt eget språk när du börjar lära dig dem.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
ordspråk	ett kort uttryck som man säger i exakt samma form varje gång
talesätt	ett fast, ofta bildligt uttryck där man får böja orden
ordstäv	ett uttryck som börjar med ett citat och slutar med en rolig vändning
kärnfull	kort men full av betydelse
förmedla	föra vidare; lära ut något
oförändrad	likadan som förut; inte ändrad
böjning	när man ändrar formen på ett ord, t.ex. går, gick, gått
bildlig	när orden betyder något annat än de säger rakt av
mistänkt	sådant som verkar fel; något man inte litar på
folketymologi	en spridd men osäker förklaring till varifrån ett uttryck kommer

Läsförståelsefrågor

---

1. Vad menar en person som säger "Det är ingen ko på isen"?
  1. Att det inte är någon fara eller brådska.
  2. Att man måste rädda en ko från en sjö.
  3. Att isen är farlig att gå på.
2. Vad är skillnaden mellan ett ordspråk och ett talesätt enligt texten?
  1. Ett ordspråk används i oförändrad form, men ett talesätt anpassas så att man böjer orden.
  2. Ett ordspråk är alltid roligare än ett talesätt.
  3. Ett talesätt är alltid mycket längre än ett ordspråk.
3. Vad kännetecknar ett ordstäv enligt texten?
  1. Det är alltid en lång berättelse.
  2. Det börjar med ett citat och slutar med en rolig vändning.
  3. Det handlar alltid om djur.
4. Vad betyder "att ana ugglor i mossen"?
  1. Att man har sett ugglor ute i naturen.
  2. Att man anar att något är fel eller misstänkt.
  3. Att man är trött och behöver vila.
5. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
  1. Bildliga uttryck går inte alltid att förstå ord för ord.
  2. Gränsen mellan ordspråk, talesätt och ordstäv är alltid helt tydlig.
  3. Den längre formen av ko-uttrycket talar om kons bakdel.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
  1. Ordspråk är en mycket gammal genre som finns redan på flera tusen år gamla lertavlor.
  2. Isof samlar och bevarar svenska ordspråk och talesätt.
  3. Uttrycket om ugglorna är säkert bevisat och alla forskare är överens.
7. Texten skriver "en vanlig förklaring är" och "det sägs" om varifrån uttrycken kommer. Varför uttrycker sig texten så försiktigt, tror du?
8. Förklara med egna ord varför bilden av en ko eller en ugglor kan vara svår att förstå för någon som är ny i svenskan.

Diskussionsfrågor

- Finns det bildliga uttryck eller ordspråk på ditt språk som liknar de svenska? Berätta om ett och förklara vad det betyder.

- Texten säger att ordspråk är en mycket gammal genre som finns i flera kulturer. Varför tror du att människor i alla tider har gillat sådana korta, kärnfulla uttryck?
- Varför kan det vara bra att vara försiktig när man berättar om varifrån ett uttryck kommer? Hur tänker man källkritiskt kring sådant?
- **Skriv (5 meningar):** Välj ett uttryck från ditt språk. Förklara vad det betyder, när man säger det och varför du tycker att det är bra eller roligt.